

Kort begrip van de geschiedenis van het Brabantse jachtrecht

door

een lid van de Nederlandse Volkskunde-commissie

Ter Nagedachtenis van Louis Verberne

Onder de auspiciën van de vereniging „Brabantia Nostra” zou in het jaar 1942 een reeks „heemkundige” bijeenkomsten in Noord-Brabant gehouden worden tot schraging, onder de vreemde druk, van het vaderlands gevoel. Als eerste thema daarvoor was de jacht gekozen. De schrijver van deze bladzijden was uitgenodigd om ter inleiding van de verdere voordrachten de rechtshistorische kant van het onderwerp te belichten. Toen hij niet zonder schroom, want anderen leken hem beter tot het werk bekwaam, tegenstribbelend zijn taak aanvaard had en zijn korte rede geschreven, verbood de bezetter de bijeenkomst. Bij het opruimen van oude papieren kwam na jaren zijn concept hem weer in handen. De Voorzitter van „De Oranjeboom” en de redacteur van het Jaarboek moedigden hem aan, het te hunner beschikking te stellen. In de hoop, dat die niet gehouden voordracht ook nu nog nut kan stichten, moge zij, ietwat omgewerkt en bekort, hier het licht zien.

Het lijkt het best, te beginnen met een korte bespreking van de nieuwere literatuur over het Brabantse jachtrecht. Daarbij blijven de grote handboeken over rechtsgeschiedenis, waaronder De Blécourt's „Kort Begrip van het Oud-Vaderlands Burgerlijk Recht”, thans herzien door Fischer, een eerste plaats inneemt, buiten beschouwing, omdat die voor algemeen bekend gehouden mogen worden.

In 1909 promoveerde de latere Secretaris-Generaal van Binnenlandse Zaken, Mr. K. J. Frederiks, tot doctor in de staatswetenschappen op een dissertatie over „Jachtrecht”. Daarin wordt geschetst de historische ontwikkeling van de drie stelsels, volgens welke het jachtrecht geregeld kan zijn: 1e het publieke-jachtveldstelsel, waarbij het hele territoir van de staat tot één groot jachtgebied verklaard wordt, waarop ieder, die tot jagen gerechtigd is, jagen mag; 2e het grondeigendomsjachtrecht-stelsel, waarbij het

zakelijk jachtrecht verbonden is aan de eigendom van de grond; het persoonlijk jachtrecht verkrijgt men eerst door de jachtacte; 3e het jachtcomplexen-stelsel, volgens hetwelk bepaalde gronden worden aangewezen, waarop de jacht economisch mogelijk en doelmatig is en door of vanwege de grondeigenaar uitgeoefend wordt. In het verdere gedeelte van zijn proefschrift ging de schrijver na, hoe deze stelsels in de verschillende landen van Europa toegepast zijn. Doch het tweede deel van zijn werk is, zover mij althans bekend is, nooit verschenen; een gebruikelijke gang van zaken bij op meer delen berekende dissertaties, maar hier toch bijzonder te betreuren, omdat het tweede gedeelte voor de rechtsgeschiedenis uiterst belangrijk beloofde te worden, wijl daarin de heerlijke jachtrechten zouden behandeld worden. Die behandeling moeten wij thans missen en het is slechts een schamele vergoeding, dat reeds een jaar te voren, in „Taxandria” van 1908, Jhr. Mr. A. van Sasse van Ysselt een opstel aan het jachtrecht van de heerlijkheid Moergestel gewijd had. Andere speciale studies over heerlijke jachtrechten in Noord-Brabant zijn mij onbekend.

In 1910 gaf de toenmalige hoogleraar te Groningen, later raadsheer in de Hoge Raad der Nederlanden, Mr. J. Kusters, onder de bescheiden titel „Enige Mededelingen over Oud-Nederlandsch Jachtrecht” een boek uit, dat een samenvatting van de rechtsgeschiedenis van de jacht mag heten, al heeft de schrijver de wijze van uitoefening van de jacht, administratieve en fiscale voorschriften, strafbepalingen op en berechtingen van jachtdelicten, niet opzettelijk behandeld. Zijn doel was antwoord te geven op de vragen: wie mocht jagen en waar mocht men jagen? en verder na te gaan, in hoeverre oude rechtstoestanden thans nog een wettig bestaan hebben. De wijze, waarop hij deze beperkte stof behandeld heeft, maakt, dat zijn boek een basis geworden is voor wie na hem zich met de geschiedenis van het Nederlandse jachtrecht bezig houdt.

De eerste, die dat deed, nam de ontwikkeling van het jachtrecht juist in Noord-Brabant tot zijn onderwerp. In 1911 verdedigde aan de universiteit van Amsterdam de latere rijksarchivaris in Noord-Brabant, Mr. J. P. W. A. Smit, zijn proefschrift over „Het

Brabantsche Jachtrecht vóór de regeering van Karel den Stouten". Hij beëindigde zijn boek met het jaar 1467, omdat onmiddellijk na de inhuldiging van de Bourgondiër een nieuwe, doortastende jacht-politiek, gedragen door het, ook op andere terreinen zich uitende, Bourgondisch beginsel van centralisatie, haar hoogtepunt bereikte, waardoor de ontwikkeling van het middeleeuwse jachtrecht in Brabant afgesloten werd. Daarvan geeft dat boek een voortreffelijk gefundeerde geschiedenis. Wetenschappelijk gesproken, was dan ook de heer Smit, en niet de schrijver van deze bladzijden, onbetwistbaar de aangewezen man geweest om de bijeenkomst van „heemkundigen" in te leiden in het Brabantse jachtrecht.

In drie opeenvolgende jaren, ruim vijfenveertig jaar geleden, zijn dus de boeken verschenen, waarop de hedendaagse vorser naar de ontwikkeling van het Brabantse jachtrecht nog heeft voort te bouwen. Het inleidende hoofdstuk van de Groningse dissertatie van 1933, waarin Mr. J. H. F. Bloemers „De Ontwikkeling van het Jachtrecht en zijn toekomst bij de vorming van jachtschappen" behandelde, doet dat dan ook. Het biedt een goed historisch overzicht, dat echter, voor zover het Nederland betreft, op de hier besproken boeken teruggaat. In zijn eigenlijke werk bespreekt de heer Bloemers de vorming van het tegenwoordige jachtrecht en gaat de mogelijkheid van een jachtcomplexen-stelsel, op het voetspoor van de heer Frederiks, na. Wat hij over het Brabantse jachtrecht vertelt, berust geheel op de uiteenzettingen van de heren Kusters en Smit ¹⁾.

Het lijkt tamelijk onvruchtbaar, in een historisch overzicht zich uit te putten in speculatieve beschouwingen, hoe het jachtrecht, indien er dan al van een recht sprake kan zijn, in de oudste tijden geweest is. Vermoedelijk is de jacht toen onbeperkt in plaats en tijd geweest. Beginnen wij liever met de Germaanse tijd, waarvan men zeggen kan, dat toen het vrije jachtrecht, dat tevens de visserij omvatte, gold. Doch deze vrijheid is niet geheel te vereenzelvigen met het door de heer Frederiks beschreven publieke-jachtveld-stelsel, dat vooral door de Romeinen gehuldigd werd. Het Romeinse recht

ging uit van het object van de jacht, het wild, beschouwde dat als „res nullius” en dus als eigendom „primi occupantis”. Het hele gebied van de Romeinse staat stond open voor ieder jager en territoriale beperkingen waren slechts in zoverre mogelijk, als het een grondeigenaar vrij stond, zijn terrein voor anderen te sluiten. Want wie het recht had, eens anders grond te betreden, mocht daar ook jagen, hetzij op grof dan wel op klein wild. Maar het Germaanse recht redeneert niet van het wild, maar van de jager uit en beschouwt de jacht als een goddelijk recht van de vrije man, als een natuurlijke bevoegdheid, onafhankelijk van de staat van hem, die haar uitoefent. Allen zijn gelijkgerechtigd ten opzichte van het wild, maar slechts binnen de stam en zijn gebied. Misschien — sommige volksrechten, de zgn. *Leges Barbarorum*, schijnen daarop te wijzen — was er een beperking ten aanzien van het bouwland en mocht daar pas gejaagd worden na het binnenhalen van de oogst. Op de gemene weiden en bossen, de zgn. *Allmenden*, mocht ieder stamgenoot vrijelijk zijn jachtrecht uitoefenen. Het is dit vrije jachtrecht, dat Romeinse schrijvers over de Germanen, als Caesar en Tacitus, trof als verschillend van hun eigen recht en hen in de Germanen bovenal jagers liet zien; de traditionele voorstelling, die pas in de jongste tijd, onder invloed van de jonge wetenschap van de archaeologie, verdrongen werd door het betere inzicht, dat in onze vroegste voorouders in de eerste plaats veeboeren herkende.

In de tijd der Franken, die na de Volksverhuizing ook Noord-Brabant bewoonden, zijn er in het Germaanse recht wijzigingen gekomen. Zowel de *lex Salica* als *Ribuaria* heeft reeds bepalingen, die een privaat recht, dus een recht met uitsluiting van anderen, van grondheren op de jacht op klein wild op hun eigen grond erkennen. Die gronden moesten dan daadwerkelijk van de gemene jachtvelden, bijv. door een afrastering, afgesloten zijn. Daarnaast heeft het koningsrecht een inbreuk op het volksrecht gemaakt. Daar jacht en visserij oorspronkelijk iedere vrije Germaan toestonden, is het jachtrecht geen regaal geweest, geen recht, dat de koning uit hoofde van zijn ambt voorbehouden was. De koning had gelijk jachtrecht

met de overige volksgenoten. Maar meer en meer begon hij voor zijn eigen domeinen een apart regiem in te voeren: hij reserveerde zich daar terreinen, waar hij anderen te jagen verbood, op straffe van de koningsban van 60 solidi. Dergelijke gesloten jachtterreinen noemt men „foreesten”. Zo'n foreest onderscheidde zich van de particuliere privatieve jachtterreinen, die de Salische en Ribuarische wetten kennen, door twee eigenschappen: waren deze door een feitelijke omheining afgesloten, een foreest had slechts de ideële bescherming van de koningsban, die blijkbaar voldoende was om 's konings privatieve jacht te doen eerbiedigen; bovendien heeft de koning zich doorgaans de jacht op grof wild gereserveerd, terwijl de particuliere grondheren slechts de zgn. kleine jacht voor anderen mochten sluiten. Dit koningsrecht heeft zich steeds uitgebreid ten koste van het volksrecht: ook andere gronden dan het koninklijke domein werden tot foreest verklaard, waarbij wel steeds de toestemming van de betrokken grondeigenaars nodig was; een ontwikkeling, die zich nog in de Duitse keizerstijd voortgezet heeft.

Karel de Grote, zelf als anderen uit zijn huis, een groot jager, heeft het vrije jachtrecht van de Franken twee beperkingen in tijd opgelegd. Hij verbood zijn ambtenaren de rechtzittingen ter wille van het jachtvermaak te verzuimen. Geheel in de geest van de grote Christenkeizer was het verbod, dat de dag des Heren niet door het weidwerk ontwijd mocht worden. Reeds een van zijn voorgangers had de jacht voor geestelijken verboden. Maar het tekent de hardnekkigheid, waarmee de vrije Frank zijn jachtrecht handhaafde, dat Karel dit verbod, waardoor aan een hele klasse vrije mannen de jacht ontzegd werd, telkens moest hernieuwen.

Het is bekend, hoe bij de verzwakking van het centrale gezag de koninklijke rechten meer en meer in handen van de opkomende landsheren kwamen: niet alleen de eigenlijke regalia, maar ook andere rechten, zoals het jachtrecht. Zo is het met name in Brabant gebeurd, waar de hertog de jachtbevoegdheden van de koning overnam, bijv. het recht om foreesten aan te wijzen. Uit dat foreestjachtrecht is het landsheerlijke opperrecht van de grove jacht afgeleid en in het algemeen het recht van de soeverein om regelende

voorschriften betreffende de hele jacht te geven. Men kan het vorstelijke jachtrecht der hertogen van Brabant dan ook een afgeleid regaal noemen: geen echt regaal, van de koning overgenomen; want een regaal is het jachtrecht van de koning, zoals wij zagen, niet geweest. Het afdoend bewijs voor de hier geschetste ontwikkeling ligt in de omstandigheid, dat de koningsban van 60 solidi, waarmee de Frankische koning zijn foreesten beschermde, terugkomt in de strafbepalingen der hertogen van Brabant, die inbreuken op hun recht van de grove jacht straffen met een boete van 60 pond zwarte Tournooizen.

Het jachtrecht van hun onderzaten is door de hertogen van Brabant vastgelegd in de Blijde Incomste, de grondwet, die door hertog Wenzel en hertogin Johanna in 1356 voor het eerst uitgevaardigd is en door hun opvolgers, de Bourgondische hertogen, bevestigd en juist op het gebied van de jacht nader uitgewerkt is. De bepalingen daarin omtrent de jacht komen hierop neer: De Brabanders hebben vrijheid van jacht „al Brabant dore” op hazen, vossen en konijnen buiten de zgn. vrije waranden, benevens op alle gevogelte. De adel en de poorterijen der steden mogen jagen op het grove wild, eveneens „al Brabant dore”, behalve in met namen genoemde foreesten en waranden. In 1406 werd bij de Blijde Incomste van hertog Anton daaraan toegevoegd, dat verder geen nieuwe waranden, waardoor het jachtrecht beperkt zou kunnen worden, opgericht zouden mogen worden. In 1430 werd een beperking in tijd ingevoerd, doordat Philips de Goede bij zijn Blijde Incomste bepaalde, dat alleen in het „seizoen” gejaagd zou mogen worden, waardoor dus een bepaalde jachtijd vastgesteld werd.

Dit „Privilegie der Brabanders” is reeds door Kusters herkend als een herstel van het Oud-Germaanse vrije jachtrecht. Volgens de heer Smit, die het in alle bijzonderheden ontleed heeft, moet het vrije jachtrecht tot 1356 in Brabant gegolden hebben en is de Blijde Incomste een bevestiging daarvan, met deze uitzondering, dat de konijnenjacht binnen de vrije waranden verboden werd, en dat de jacht van adel en poorterij op grof wild niet uit het vrije jachtrecht, maar uit de regelende hoogheidsbevoegdheden van de soeverein af

te leiden is. De definitie van de heer Smit is nauwkeuriger dan die van Kusters, die dan ook slechts algemene beschouwingen over het staatstuk ten beste gaf. Over het hoofdpunt zijn beide heren het eens: volkomen terecht betogen zij, dat met de Blijde Incomste geen nieuwe recht geschapen werd, maar dat zij een bevestiging, behoudens enkele wijzigingen, van het oude vrije jachtrecht inhoudt.

De beginselen van de Blijde Incomste hebben tot het einde van het Ancien Régime het Brabantse jachtrecht beheerst en Brabant te dien opzichte een uitzonderlijke positie tussen de omliggende gebieden doen innemen. In Frankrijk als in de Duitse landen is op het einde der Middeleeuwen de jacht meer en meer ontnomen aan de lagere klassen der maatschappij en als een standsrecht voor vorst en adel gereserveerd. In Brabant is dat niet gebeurd. Daar kan men slechts de jacht op grof wild, die bij de Blijde Incomste aan adel en poorterijen voorbehouden werd, als een standsrecht beschouwen, als een uitzondering op het vrije jachtrecht. Dat is verder steeds van kracht gebleven, boer en edelman zijn het gelijkelijk blijven uitoefenen; ook de geestelijkheid, zij het dat die slechts de kleine jacht, en bescheidenlijk zonder schallende hoorn, toestond. Want de centraliserende jachtpolitiek van Karel de Stoute, die een hertogelijk jachtregaal zocht door te zetten, is maar een tijdelijk verschijnsel geweest. Het „Privilegie der Brabanders” werd reeds door wie het die naam gaven als iets bijzonders gevoeld en bleef een exceptie vormen, totdat de Bataafse Republiek in 1798 de eerste uniforme regeling van de jacht invoerde, waarbij zij van het beginsel uitging, dat het jachtrecht aan het grondbezit behoorde verbonden te zijn; en dus het publieke-jachtveld-stelsel ook voor Brabant losliet.

Op het publieke jachtveld, als hoedanig Brabant bij de Blijde Incomsten erkend was, is behalve door de uitzondering, die het standsrecht van adel en poorterijen ten opzichte van het grove wild daarop vormde, nog een inbreuk gemaakt door het instituut van de waranden, dat een uitvloeisel was van het landsheerlijke jachtregaal. Het woord „warande” wordt in de middeleeuwse bronnen voor verschillende begrippen gebruikt en heeft dan ook bij sommige rechts-historici tot verwarring aanleiding gegeven. In een scherpzinnige

ontleding heeft de heer Smit de verschillende betekenissen van het woord onderkend en geschift. „Warande” kan achtereenvolgens betekenen: woud, forest, afgeheind park en het jachtcomplex, dat men warande in engere zin noemt. Met dat laatste begrip moeten wij ons nu bezig houden en aan de hand van de gedocumenteerde uiteenzettingen van de heer Smit het wezen ervan nagaan. Ik meen daarbij duidelijkheidshalve de verschillende soorten van waranden te moeten verwaarlozen en slechts het algemene van de zaak naar voren te halen.

Een warande is het recht om in een niet-afgesloten terrein, onverschillig of dat aan anderen toebehoort, met uitsluiting van anderen, waartoe dus ook de eigenaar van de grond kan behoren, op een bepaalde diersoort of diersoorten de kleine jacht uit te oefenen. Men kan het recht verwerven door een sinds onheugelijke tijden onweersproken bezit of door een vorstelijke concessie. Oorspronkelijk betroffen zij slechts de vorstelijke domeinen en waren zij dus praktisch hetzelfde als een forest, met dit verschil, dat foresten de grove, waranden de kleine jacht betroffen. Maar naarmate de landsheer ten gevolge van zijn regelende bevoegdheid uit hoofde van zijn jachtregaal aan anderen dit jachtrecht toekende, ontstonden allerlei waranden van onderdanen, die, wijl de hertogen steeds meer als leenheren deze schenkingen deden, meer en meer door het leenrecht beïnvloed werden, met het gevolg, dat Philips van St. Pol bij zijn Blijde Incomste in 1427 geen andere dan leenwaranden erkende. Deze waranden worden gemeenlijk „vrije” waranden genoemd, omdat zij „gevrjyd” werden van het jagen van derden. „Open” heten zij, omdat hun jachtgebied niet omtuind was. Reeds op het einde van de dertiende eeuw verschijnen zij, en zij zijn van hun ontstaan af de hele verdere Middeleeuwen door, en nog wel later ook, de bevolking als een krenking van het vrije jachtrecht een doorn in het oog geweest, zoals zij ook een groot nadeel voor het boerenbedrijf waren. Het is duidelijk, dat een konijnenwarande, en dat was de meest voorkomende vorm, waarbij het de boeren verboden was, de konijnen, die natuurlijk hun voedsel in koren- en koolland zochten, te doden, en zij zelfs verplicht waren, hun katten de oren te korten

en hun honden een driehoekig houtwerk, de kennef, om de hals te hangen, om te voorkomen, dat die dieren hun jachtinstinct zouden botvieren, — dat zo'n warande ronduit een ramp voor de boerenbevolking was. Vandaar het voortdurend verzet van de boeren, die met hun vrije jachtrecht tevens hun bestaan verdedigden. Een belangrijke overwinning behaalden zij, toen hertog Anton bij zijn Blijde Incomste in 1406 beloofde, dat voortaan geen nieuwe waranden gecreëerd zouden worden. Doch deze bepaling is alleen nageleefd voor de landsheerlijke waranden, voor de vrije waranden van de zgn. „smalheren" werd er meermalen de hand mee gelicht. Van de talrijke waranden, die in Noord-Brabant bestaan hebben, is niet aan te nemen, dat zij alle reeds vóór 1406 ontstaan zouden zijn. De belangrijkste daarvan waren die van de heren van Helmond en van die van de Nemelaer, die elk een heel kwartier van de Meierij pretendeerden te omvatten. Van de strijd van de dorpsbewoners tegen de warande-bezitters hebben wij een instructief document over. In 1486 velde de Raad van Brabant vonnis in een geschil tussen de bureu van Asten en de heer van dat dorp, over de schade, die de konijnen uit 's heren warande „tegen God, recht ende goede manieren" aan de gemeente toebrachten. Opvallend is daarbij, dat de bureu zich niet beriepen op het gemene recht, dat de vrije jacht kende, maar op het Romeinse recht, dat het wild als „res nullius" beschouwde. Dat riekt naar een vroeg geval van receptie van dat recht. Nog opmerkelijker is, dat de heer van Asten zijn warande als zijn heerlijk recht beschouwde, stellig ten onrechte. Hij werd dan ook door de Raad in het ongelijk gesteld, maar het processtuk kan als bewijs dienen, hoezeer het recht van warande zich van karakter wijzigde en onder invloed van het leenrecht tot een feodaal recht uitgroeide.

Hier moge even de vraag besproken worden, of de gerechtigden tot de gemene gronden in Brabant op hun gemeenten een privative warande bezaten. Onderzoekers, of die van het jachtrecht dan wel van het merkenrecht uit de kwestie benaderden, hebben slechts één geval van dien aard vermogen te ontdekken. In 1359 bevestigden hertog Wenzel en hertogin Johanna hun goede lieden van

Rixtel, Aerle en Beek in het bezit van hun gemeente, waartoe ook behoorde het privaatieve recht van vissen, vogelen en wildbraad vangen in een open jachtveld; doch juist konijnen en veldhoenders waren daarvan uitgesloten, omdat die behoorden tot de warande van de landsheer. In andere gemeenten schijnt een dergelijke warande der markegenoten niet voorgekomen te zijn.

Het jachtrecht is in oorsprong geen feodaal recht geweest en dus niet uiteraard verbonden aan een heerlijkheid. Maar de gang van de geschiedenis bracht mee, dat het leenrecht het recht van warandeging beheersen; met andere woorden, dat waranden meer en meer in leen gegeven werden. Daardoor werd het meer en meer gebruikelijk, dat in een heerlijkheid een warande bestond, die aan de heer behoorde en zich over diens hele grondgebied uitstreckte. Zo had de heer dus een privaatief jachtrecht over zijn hele heerlijkheid. In Brabant doet zich veelvuldig het verschijnsel voor, dat bij eerste uitgifte van een heerlijkheid onder de pertinentia daarvan niet het jachtrecht vermeld wordt; terwijl toch later, op het einde van de Middeleeuwen of soms pas in de zeventiende of de achttiende eeuw, dat wel aan de heerlijkheid verbonden blijkt te zijn. Kusters, die dit verschijnsel bij de heerlijkheden Heeze en Leende, Loon op Zand, Geffen en Moergestel geconstateerd heeft, verklaarde het door aan te nemen, dat de acten van uitgifte stilzwijgend ook het jachtrecht zouden bedoelen. Het valt te betwijfelen, of de middeleeuwse oorkondentaal een dergelijk extenderen van haar uitdrukkingen toelaat. Het is bovendien niet nodig dat te doen, indien men een historische ontwikkeling aanvaardt, waarop de chronologie wijst. Het verschijnsel is eenvoudig aldus te verklaren, dat door de voortschrijdende feodalisering de warande een heerlijkheidsgevolg is geworden, wat ze oorspronkelijk en in wezen niet was. Zo is het heerlijke jachtrecht gegroeid, dat tot de grote Revolutie naast en tegenover het door de Blijde Inkomsten gewaarborgde vrije jachtrecht in Brabant zich gehandhaafd heeft.

Tot de heerlijke rechten behoorden ook drie bevoegdheden, die oudtijds tot de vogelarij gerekend werden en dus in een bespreking van het oude jachtrecht niet mogen ontbreken: de zwanendrift, de

eendenkooi en de duiventil. Het eerste, het uitsluitende recht van zwanenvangst, is een uitvloeisel van het stroomregaal, dat al vroeg op de landsheer overgegaan en door die op zijn vazallen en steden overgedragen is. Eendenkooi en duiventil zijn stellig geen hoogheidsrechten. Sommige heren pretendeerden, dat er een privatieve kracht aan verbonden was. Zeker is, dat het bedrijf nooit op eens anders grond werd uitgeoefend.

Zo was dus in vogelvlucht het oude jachtrecht van Brabant, voordat in 1798 de Bataafse Republiek uniformiserend optrad en de jachtbevoegdheid aan de eigendom van de grond verbond. Later herstelde koning Willem I het heerlijke jachtrecht, doch slechts als privaatsrecht. De hoogheidsrechten, die de heer het recht gaven, jachtdelicten in zijn heerlijkheid te berechten, bleven vervallen. En het vrije jachtrecht der Brabanders is niet hersteld. Van het oud-Germaanse vrije jachtrecht was voor enkele jaren in heel Nederland niets meer over dan het vissen met de hengel in de hand in openbare wateren. Thans is ook dat afgeschaft. Vallen in Brabant, waar het vrije jachtrecht zich zo hardnekkig gehandhaafd heeft tegenover de rechten van de heren, waar de jacht zich nooit tot een standsrecht van de adel ontwikkeld heeft, bij de bevolking nog trekken aan te wijzen, die op gehechtheid aan het gelijke recht voor allen ten opzichte van de jacht terug te voeren zijn? Wat het heerlijke jachtrecht betreft, enkele waranden bestaan nog steeds: zo bezit de heer van het kasteel Zegenwerp onder St. Michielsgestel nog de visrechten in de Dommel. Heeft de volksmening gelijk, die daaraan de oorsprong van de naam van zijn kasteel toeschrijft? De privatieve zwanendriften zijn in 1814 niet hersteld. Wat thans zo genoemd wordt, is het recht om zwanen te houden en die in openbare wateren, als stadsgrachten, te laten zwemmen. Dat zijn de schamele resten, die het oude jachtrecht in Brabant nagelaten heeft.

AANTEKENING

1) Tijdens de druk van dit opstel werd aangekondigd een boek van Mr. F. A. Holleman, waarin een bijlage over oud-Brabants jachtrecht zal voorkomen.